

Ausiàs March i les expectatives apocalíptiques de la Catalunya medieval: un comentari al cant 72, per Valentí Fàbrega i Escatllar

Amadeu Pagès, en el seu estudi sobre la cronologia de l'obra ausiasmarquiana,¹ defensa com a prou versemblant la tesi de Milà i Fontanals² que el cant 72 del poeta valencià estava dedicat al rei Alfons V: aquest rei, celebrat a Espanya i a Itàlia per la conquesta de Nàpols el 1442, és el «Justificat Home» (21), fins i tot els pagans l'adoren com a un déu (16), el Déu dels cristians li inspira l'ambició d'anar a la conquesta d'un imperi mundial (21-22), és el més savi i valent dels homes (24 i 27-32), només un petit nombre de poetes és capaç de valorar tants de mèrits (33-36) i, en fi, les contrarietats amb què topà la política reial i, particularment, el fracàs militar de Ponza fan adient una breu consideració, a la tornada, sobre el poder sobrehumà de la fortuna voluble que redueix inexorablement el camp de la responsabilitat humana.

Per bé que el rei Magnànim fos molt àvid de lloances i que Ausiàs March, com altres poetes del seu temps, també participés en la creació d'una apoteosi cortesana, l'erudit rossellonès s'adonà aviat que aquesta tesi resultava insostenible i la rectificà amb claredat titulant el poema «Elogi de Jesucrist» en la seva edició crítica de les poesies de March (1912-1914) i revocant explícitament la interpretació anterior en el seu *Commentaire*:³ el poema no és, doncs, àulic, sinó religiós, i està dedicat a Jesucrist. És una rectificació evident, d'acceptació general⁴ i, d'acord amb això, Bohigas en la seva edició comentada anomena el cant «Estrampis en llaor de Jesucrist». Seguint doncs la interpretació d'aquests dos grans estudiosos de l'obra marquiana i llegint el poema tenint molt present el seu rerefons religiós i sobretot el corrent creat per les expectatives apocalíptiques de gran persistència a la Catalunya medieval, procuraré no sols confirmar-la, sinó, fins i tot, aclarir més d'algun punt d'aquest cant 72, no dilucidat encara, i oferir una interpretació coherent del poema sencer per a acabar, dintre el marc d'una breu exposició de clares reminiscències apocalíptiques en altres poemes marquians, fent un plantejament crític, malgrat que d'antuvi sembli no

tenir-hi res a veure, sobre «la megalomania eròtica» amb què certa interpretació psicologista moderna ha caracteritzat la personalitat del nostre poeta.

1. Aquell Eternal Esser (3)

Mortal com tothom, és impossible qualificar cap monarca d'aquesta terra d'«Eternal Esser» (3). En realitat, l'«aquell» del poema marquianès és Jesucrist, «el Verb» diví o «la Paraula» divina, el Fill de Déu, del pròleg de l'evangeli de sant Joan (1,1), considerat sota la perspectiva de l'exemplarisme platònic de sant Agustí, com mostren clarament els dos versos que segueixen:

«on tota res en ell es pus perfeta
que en si no és obrant, quant pot, natura.» (4-5)

El pare de l'Església basa la seva interpretació en una lliçó molt concreta de l'Evangelí esmentat: «El que ha sigut creat és en ell (en el Verb) vida» (*Comentari a l'Evangelí de Joan*, I 16). En Ell, doncs, en la seva ment eterna, es troben ja, a manera d'idees arquetípiques que actuaran com a causa exemplar, tots els éssers de la creació. I sobre aquesta base textual exposa pedagògicament tota una lliçó de platonisme cristià als seus oients:

«¿Què vol dir això? Creada és la terra, però aquesta terra creada no és vida: la idea que existeix espiritualment en la mateixa Saviesa, segons la qual s'ha creat la terra, és, en realitat, vida. Com pugui, us ho explicaré, benivolguts oients. L'artífex fa l'arca. D'antuvi té l'arca en la seva idea (d'operari), ja que si no la tingués, ¿com la fabricaria? Però l'arca és en la idea d'una manera diferent a la realitat, tal com es fa perceptible als ulls. En la idea és invisible, en l'obra esdevé visible. Un cop esdevinguda obra, ¿deixa d'existir en la idea? No sols existeix en l'obra realitzada, sinó que resta en la idea, ja que, en cas que l'arca es pudreixi, de bell nou pot ser una altra fabricada d'acord amb aquella que es troba en la idea. Preneu doncs esment i distingiu entre l'arca en la idea i l'arca en l'obra. L'arca en l'obra no és vida, l'arca en la idea és vida, perquè viu en l'ànima de l'artífex, on es troben totes les coses abans de llur fabricació. Així, doncs, estimats germans, donat que la Saviesa de Déu, per la que tot s'ha creat, ho conté tot en la seva idea, abans de crear-ho, tot el creat per aquesta idea no és, sense més ni més, vida, sinó que tot el que és creat, és en ell vida.» (I 16-17).

Concisament insinua Ausiàs March la preexistència de tota la realitat creada en la ment del Verb creador i, segonament i d'una

1. Vid. PAGES (1907), ps. 210-211.

2. «Es una viva llástima que Ausias no tractás subjectes historials; solament ho feu una vegada en lo primer cant moral en que lloa a N'Anfós V. en estas y altres paraulas [...]» (1865), ps. 151-152.

3. Vid. PAGES (1925), ps. 85-86.

4. Només FERRATÉ, que jo sàpiga, arrenclera encara el cant 72 entre els poemes dedicats a Alfons V (30, 108 i 122 en les dues versions) (1979), p. xxviii.

manera més explícita, la perfecció, que la naturalesa no pot superar per més que ho intenti, de l'arquètip diví, un pensament molt remarcat en el platonisme agustinia:

«[...] se n' adonaren (els filòsofs platònics) de l'existència de quelcom, en el qual es troba l'arquètip, incommutable i, per això mateix, incomparable. Creieren doncs, molt encertadament, que allí es troba el principi de les coses, el qual no és creat i pel qual tot ho ha sigut.»
(*Ciutat de Déu*, viii, cap. 6°)

Davant la perfecció sublim de la persona a la qual el poeta s'adreça, afegint-se a la universal lloança humana en tot el pluralisme lingüístic de la humanitat (2), el problema no és l'excedir-se, incorrent en el «sobreslaus» (1), en la lloança fora de mida, exagerada. Ben al contrari, el sentiment dominant és la «paor» de no estar a l'altura del que exigeixen⁵ els mèrits reals de la persona lloada (6-8). És un sentiment que surarà més endavant, en una confessió de caire general, quan Marc es fa conscient de la deficiència inevitable, del «gran defecte», de tot intent poètic, «lo món de poetes», en el cas que l'objecte cantat sigui realment bo, i de la insuficiència radical del llenguatge poètic, de la «bella eloquença» a l'hora d'expressar la justa lloança afalagadora (34-36).

La perfecció inigualable del Crist paralitza l'enveja humana i allibera el creient del fals amor propi (9-12). Les virtuts, que la integren, són manifestes a tot home que no sia cec i en llur autenticitat eviten els extrems (13-15). És una idea molt marquiana treta de l'ètica d'Aristòtil.⁷ Aquest Crist fou adorat ja «en vida», al·lusió clara a les moltes professions de fe dirigides a la persona de Jesús de Natzaret, segons el testimoni dels evangelis, ocurregudes «en temps dels déus» (16), és a dir, en els temps de vigència general de les distintes religions paganes, o en paraules del mateix poeta: «Quan los gentils los llurs déus adoraven, [...]» (104, 115).

2. La monarchia del Justificat Home (21-22)

De sobte Ausiàs March expressa la seva convicció sobre una acció imminent de «Deus», Déu Pare (17). Es tracta d'una decisió, «ha dat voler», la decisió d'establir a aquesta terra, conculcada per la brutalitat del poder polític, «la monarchia» del «Justificat Home» o, en terminologia del llenguatge apocalíptic del Nou Testament, el regne del Crist en la seva vinguda triomfal

dels darrers temps (21-22). És la vella concepció de la història dels apocalipsis jueus: el món present, dominat pels poders malèfics, arribarà aviat a la seva fi gràcies a la irrupció miraculosa del món futur, del regne de justícia i felicitat de Déu, senyor suprem del curs dels esdeveniments terrestres. La concepció passà al cristianisme, marcant profundament els seus inicis: una expectació sobre la fi imminent, centrada en una aparició manifesta i triomfal del Crist ressuscitat, en la seva qualitat de poderós jutge indefugible sobre la humanitat sencera. Malgrat els desencisos que comportà l'afany de calcular la data de l'esclat d'aquesta fi tinguda per immediata, hi hagué al llarg del cristianisme en la seva història complexa periòdiques revifalles d'aquesta expectació anhelada, sobretot en temps d'especial duresa, de persecució i sofriment, ja que un dels tòpics constants d'aquest gènere apocalíptic és el de l'empitjorament de les condicions de vida a la terra, causada, entre altres factors, per l'activitat perversa de l'Anticrist, el gran enemic del poble fidel.

Concretament a la Catalunya medieval, l'intens contacte cultural i polític amb Provença i el Rosselló així com l'annexió de Sicília serviren de pont a través del qual les idees apocalíptiques de Joaquim de Fiore i d'un franciscanisme espiritualista efervescent passaren.⁸ Arnau de Vilanova (1238 - 1311) i Francesc Eiximenis (1326? - 1409) exerciren un gran influx en aquesta direcció com, sobretot, ja en els temps d'Ausiàs March, valencià com ell i personatge molt conegut més enllà de les fronteres del regne d'Aragó, amb qui tal vegada el poeta tingué algun contacte directe, Vicent Ferrer (1350 - 1419), el gran dominic predicador que consagrà una gran part de les seves enormes energies a preparar les masses d'oients per a una fi del món, que ell creia imminent:

«Les coses maravolloses, grans e terribles que deuen venir tost (aviat), tost e brevíssimament ara a la fi del món són tres: La primera serà lo adveniment de Antechrist, la segona serà après lo cremament del món, la III^a serà lo jutgament de tots universal.» (*Sermons*, vi, 229, 24-27.)

Tenint doncs present aquest corrent d'expectació apocalíptica, que la desorientació dels cristians en el gran cisme d'Occident (1378-1415), les misèries de la guerra dels Cent Anys entre Anglaterra i França (1339-1453) i de les contínues lluites dinàstiques a Itàlia i Espanya, l'angoixa col·lectiva i l'horror de les periòdiques pestes negres⁹ i la febril activitat dels missioners iti-

5. Vid. també *Sobre el lliure arbitri*, xv, cap. 42.

6. Atracar (8) té aquí el sentit d'orientar la «parla» (6) del poeta. Vegeu COROMINAS, *Diccionari*, viii, p. 809.

7. Vid. BOHIGAS (1952), i, p. 31.

8. Vid. POU I MARTÍ (1930), ps. 25-26 i AURELL (1992), ps. 191-194.

9. En l'època de March afectaren greument el Llevant del regne d'Aragó les pestes negres de 1394, 1420 i 1435; vid., VICENS VIVES (1972), p. 44.

nerants fomentaren i exacerbaren¹⁰ no es fa difícil aclarir l'asseveració marquiàna, que és voluntat de Déu en favor del Justificat Home «que en breu espai haja la monarquia» (22), supressora d'aquest món pervertit i insuportable. No d'altra manera predicava Vicent Ferrer: «Sapiats que en breu deu venir la fi del món [...]» (*Sermons*, IV 17, 31-32). El «Justificat Home» no pot ser altre que el Crist, el Fill de l'Home i jutge universal en nom de Déu, del gènere apocalíptic cristià. Singular resulta el títol cristològic de «justificat»; de tota manera, «[...] fou justificat en l'esperit [...]» és una referència al Crist d'un himne noutestamentari (1 Tim. 3,16). No crec que aquesta sigui la font d'Ausiàs March, que més aviat sembla voler establir un contrast entre el Crist íntegrament just, fundador d'un regne escatològic de justícia, i els fraus injustificables i les tiranies opressores dels grans senyors (17-20). En tot cas, la designació marquiàna, que trobem també aplicada al Déu de l'Antic Testament, és una designació plenament bíblica.

3. Aquesta altra ensenya (23)

L'anomenament del Crist com a rei escatològic universal va precedit de dos «ensenyes» o signes (23). L'un és en el poema implícit, només indirectament alludit: «la perllongada honta» d'una política immoral, caracteritzada per «fraus e tiranes maneres», opressora i injusta tant en regnes grans com «pochs» (petits) (17-20). Ja a partir del llibre veterotestamentari de Daniel, que marca l'origen del gènere apocalíptic judeocristià, la persecució religiosa i opressió política constituïren un signe clar de la proximitat de la fi anhelada pels fidels oprimits. També, doncs, per al nostre poeta el deteriorament polític del present és signe de la imminència de la fi. El segon signe, «aquesta altra ensenya», en canvi, fa referència al passat i és explícitament aclarit en el poema: és l'evident i insuperable saviesa de Jesús de Natzaret, manifestada en la seva vida mortal, «com de tot cert és dels hòmens pus savi» (23-24).

Cal en aquest punt tenir molt present el profund influx del franciscanisme, de gran durada a la Catalunya medieval: Francesc Eiximenis va ser un franciscà important i tant Arnau de Vilanova com Ramon Llull foren grans simpatitzants d'aquesta orde. Fou un franciscanisme de caire profètic, molt actiu, de persistents contactes amb els dirigents polítics i amb la burgesia naxent.¹¹ Per altra banda, contra una Església

poderosa, políticament compromesa, que als ulls de molts fidels traïa l'esperit de l'Evangelí, sant Francesc d'Assís i d'una manera accentuada el corrent d'un franciscanisme espiritualista i sovint eixelebrat defensaren en nom de Jesús i dels apòstols una pobresa radical, la simplicitat evangèlica, el caràcter indefens i humil de qui vol redimir el món per la sofrència. Aquesta és la saviesa que March posa en relleu. Aquell sant, famós pels seus estigmes, es convertí en la fantasia de nombrosos seguidors seus en l'àngel dels darrers temps que desclouria el sisè segell de l'Apocalipsi (6, 12).¹²

En l'obra de March és perceptible la seva admiració vers un laicat d'una fe autèntica i exemplar que mancava massa sovint al món eclesiàstic:

Los hòmens llecs qui per amor s'encenen
en fets divins, ab infusa ciència,
divinal és llur gran intelligença,
e sos costums a creure tots amenen. (87, 321-324)¹³

I la seva devoció explícita a sant Francesc ofereix noves possibilitats metafòriques al seu llenguatge eròtic:

«Tant mon voler amor ha obeït
que no em dolrà sa perillosa plaga
si per null temps la fama no s'apaga
com sent Francesc de la sua ha jaquit.»
(53, 21-24)

I d'acord amb l'esperit d'aquest sant, propagador apassionat de la pobresa més radical, lloa el poeta com a millor camí de revelació «a totes gents» aquella primera manifestació des del pessebre a uns pastors senzills «qui vaques e bochs guarden» (25-26). Més clara és l'allusió a l'episodi llucà del nen Jesús (Llc. 2, 46-47), «qui en sa joventut tendra» sabé guanyar-se l'admiració dels sacerdots jueus del temple de Jerusalem «aquells qui saviesa colen» (27-28). I en una visió sintètica de tota l'activitat missionera de Jesús, amb què ell ha sotmès al seu missatge universal de fe «les multituds d'aquelles» (30), és a dir, de «totes gents» (25), posa March en relleu la manca de recursos militars, «despocat de nombre de gent d'armes» (29),¹⁴ com a mitjà de dominació religiosa, per un cantó, i l'extraordinària «virtut de fortalesa» palesada particularment en la sofrència, per l'altre (29-32), que contrasten radicalment amb aquells aspectes sinistres de l'Església medieval de la Inquisició i de les croades.

12. Vid. POU I MARTÍ (1930), p. 411. AURELL (1992), p. 217.

13. Vid., entre altres, el testimoni semblant d'Arnau de Vilanova, amb referència explícita a sant Francesc: «[...] Je a Sent Francesch, qui era lec, revelà (Déus) en son temps ço que no revelà a negun clergue seglar o reglar (secular o regular).» *Obres catalanes*, I, p. 209.

14. Amb un reduït nombre de gent d'armes. Tal vegada tingui aquí March present la inútil resistència armada dels deixebles a l'hora de l'empresonament de Jesús (c. 22, 38 i 49-50).

10. Vid. DELUMEAU (1978).

11. Vid. AURELL (1992), ps. 195, 202, 205-206 i POU I MARTÍ (1930), ps. 15 i 31.

4. Una gran trompa sona (37)

Els darrers versos del cant, tornada inclosa (37-44), estan dedicats al judici final. La «gran trompa», la sonoritat de la qual es fa sentir en totes direccions del planeta (37-40), és, naturalment, la trompeta apocalíptica que haurà de congregar la humanitat sencera davant del tro del jutge universal i definitiu. És un detall molt acusat de l'escenografia apocalíptica tant jueva com cristiana (1 Cor. 15, 52, 1 Tes. 4, 16). Vicent Ferrer el sap descriure amb la plasticitat oratòria que el caracteritza:

«Hun hom, encara que no haje les altres rahons, vetlarà per lo brogit que li faran ab la trompa. Així és de nosaltres, que si bons volem estar, devem haver en memòria aquella trompa del dia del Juhí, la veu de sent Miquel que dirà cridant: «*Surgite mortui, venite ad judicem*» (Alceu-se, morts, acudiu al jutge). Tan terrible serà aquella veu, que els morts se'n llevaran, encara que sien pols [...]» (*Sermons*, III, 94, 35-95,5).

El judici aquest imposarà una valoració definitiva de la conducta humana. El que ara està cobert sota l'influx d'una «Fortuna» que no respecta els límits de la llibertat, i per tant de la responsabilitat de l'home, i que falseja un judici convertint-lo irremeiablement en superficial per no poder arribar al fons veritable, esdevindrà manifest. El «juí en los hòmens segons que d'ells la Fortuna ordena» es revelarà com a fals i sense consistència. El mèrit de debò i la «colpa» autèntica restaran palesos als ulls de tothom. Llavors es realitzarà el desig que el poeta expressa en un altre cant:

«Oh, gent del món, obriu los ulls per veure com no és ver lo que veritat sembla e que honors, la glòria o fama, per les virtuts per null temps s'atengueren!» (104, 257-260)

Els fets que s'escapen a l'arbitri humà es manifestaran obertament com a no imputables i «los fets dels qui bé obren» (34) podran ser considerats amb tota transparència.

5. «Oh, Senyor, Déu, ¿e quan serà que et mostres?» (104, 209)

Em sembla, doncs, més que plausible, que Ausiàs March escrigué el seu únic poema cristològic sota l'influx de les expectatives apocalíptiques tan vives al seu temps i a la seva terra. Una qüestió molt diferent és la de fins a quin punt cal considerar el poeta com un home imbuït per aquesta mena de conviccions i, ja que elles feren un cert impacte a la seva mentalitat, la de quina fou la durada. Ausiàs March, que com a

amant de les realitats sensiblement terrestres recomana a una de les seves aimies:

«graiu a Déu, qui us ha tal cos forjat que altre cos no basta a sa valor.» (109, 3-4),

i que ens confessa sense embuts: «La carn vol carn, no s'hi pot contradir» (122b, 49), fou un home molt distint del seu compatriota Vicent Ferrer i, en principi, poc inclinat a entusiasmar-se per les vaporoses utopies d'un esdevenidor incert, per llampanants que es presentessin. Per això no estranya que la temàtica apocalíptica a penes suri en la seva obra.

D'un to semblant al cant 72 són les al·lusions apocalíptiques del 26. En ell exposa el poeta amb cert detall el tòpic judeocristià de la perversió dels temps que precediran a la fi del món. No es tracta aquí de la corrupció de la vida política, sinó d'un profund deteriorament moral en totes les facetes, fins i tot biològic, i que afecta, en conseqüència, tant l'ànima com el cos:

«Bondat, virtut, han perduda sa raça; cossos humans han molt disminuït; Déu és per nós mal honrat e servit, e ja la mort pus estret nos abraça.» (33-36)

És una crisi tan pregona que qüestiona les bases mateixes de l'existència humana sobre la terra:

«Foll és aquell qui no imaginava que fallirem, puix fall ço per què som. Sí com decau la rama e lo pom si la rael de l'arbre hom tallava,¹⁵ fallirem nós puix lo que ens sosté fall.» (49-53)

I d'acord amb la interpretació apocalíptica, aquesta corrupció és signe clar de la proximitat de la fi trasbalsadora imposada per Déu:

«Bé ens mostra Déu que vol lo món finir, puix lo que ens té vol que vinga a perir.» (55-56)

Ben altre és, en canvi, el sentit del cant 104, tot ell de temàtica moral i d'un to obsessivament moralitzant. Amb gran insistència desenvolupa aquí el tema de l'opressió i la brutalitat polítiques que sintetitzen al cant 72 la concepció apocalíptica de la malignitat específica dels temps darrers:

«Sí com lo llop la ovella devora e lo gran tor, segur d'ell, peix les herbes, així los reis los pobres executen e no aquells havents en les mans uncles.» (53-56)

I ja en el context immediat a una al·lusió a les conviccions tan propagades sobre la fi pròxima prega el poeta:

15. Metafòra de l'apocalipsi jueva com mostra l'amonestació de Joan Baptista: «Ja la dextra toca l'arrel dels arbres [...]» (Mt. 3, 10 / Llc. 3,9).

«Vulles haver pietat del bon poble:
poneix (puneix) aquells sients (seients) alt en [cadira
qui de l'anyell volen la carn e llana
e són consents que feres los devoren!» (214-216)

Però contrastant amb el cant 72, cant d'esperança en l'establiment pròxim del regne del Crist a la terra, revela el 104 d'una manera innegable el sentiment de desencís que ja al llarg dels segles anteriors havia acompanyat d'una manera periòdica l'expectativa fervorosa d'aquesta fi anhelada i tinguda per imminent que mai no arriba:

«Jo guard lo cel e no veig venir flames
per abrasar la sodomita secta.» (201-202)

En l'apocalipsi judeocristiana l'incendi de Sodoma i Gomorra, exposat al *Gènesi* (19, 23-25), fou considerat com un model il·lustrador del càstig escatològic (carta de Judas 7 i 2 Pere 2, 6). I tant és així que l'autor d'aquesta última concep la fi de les darreries com una gran conflagració mundial (3, 10-12). Ausiàs March prossegueix:

«¿On és lo temps que tu prenies venja
de tots aquells qui natura ofenien?
Mire lo cel quan plourà la justícia¹⁶
que en temps passat entre nós habitava
e no veig res que d'aquest lloc devalle.
En fe roman tot quant de tu s'espera!» (205-208)

És un desencís íntimament relacionat amb l'escepticisme teològic creixent del poeta en els seus darrers anys de vida.¹⁷ El Déu de la seva fe és un Déu enigmàticament impassible, indiferent als destins dels individus i al curs dels esdeveniments mundans. El poeta només pot formular interrogants sense que hi sàpiga donar cap més resposta que la simple queixa:

«Oh, Senyor, Déu, ¿e quan serà que et mostres?
Ja tarda molt com del mal hom no et venges.»
(209-210)

D'una manera clara March s'aparta del corrent apocalíptic tan viu i estès al seu temps: l'expectació de la fi ha esdevingut un desig illusori, un desencís inexplicable.

6. Jo defallint, amor farà eclipsi (87, 330)

D'un to molt distint són les reminiscències apocalíptiques del cant 87; en ell no és el llenguatge de la fe el que es fa sentir, sinó el pur llenguatge metafòric de la poesia, com d'una manera inequívoca revela el «tot enaixí» del vers 335. Són imatges típiques de l'escenografia de caire còsmic de

gran tradició apocalíptica: els eclipsis de sol i lluna i la commoció sideral que precediran el gran judici universal de les darreries (Mc. 13, 24-25). La referència marquiana és d'una sobrietat totalment incolora:

«Lo món finit, lo sol e lluna i signes
no correran per lo cel ne planetes;
per ops d'aquell los ha Déu fets e fetes
i, ell defallint, cessen llurs fets insignes.» (331-334)

La paorosa caiguda dels cossos siderals de la profecia apocalíptica esdevé en March una mena de paràlisi celeste i els eclipsis del sol i de la lluna l'estricta cessació d'una funció ordinària. Vicent Ferrer en sap donar una versió més dramàtica i detallada:

«El sol i la lluna s'enfosquiran en mancar-los la llum, simultàniament o potser en temps diversos, a prop del dia del judici, però no al mateix dia o darrera seu [...] No solament per tres dies, sinó tal vegada per trenta. I cap llum de ciri o de llàntia hi podrà brillar en el món.» (Opera 145)

Però és que el que en realitat interessa posar en relleu a March és la singular importància del nostre planeta en relació amb tots els altres astres: la seva desaparició —«ell defallint»— deixa l'existència d'aquests sense sentit, llur funció no té cap finalitat més. I aquí, precisament, recau el punt de la comparació metafòrica: el «trespàs» del poeta du, com a conseqüència inevitable, l'eliminació del «poder de l'amor fi»¹⁸ en la humanitat sencera; desparegut el poeta la dinàmica de l'amor esdevé un simple error disteleològic, un vagar «sens profit» i vergonyós que provoca una caiguda semblant a la dels astres abans del judici final:

«Tot enaixí, si d'aquest món trepasse,
aquell poder que en amar nos enclina
caurà del cel, car pus hom no s'afina
en ben amar, ans cascú veig que es lasse.
Si amor veu que errant sens profit vaja,
envergonyit jo creu de son lloc caja.» (335-340)

La comparació és sorprenent a causa, d'una banda, de la seriositat ansiosa de les expectatives apocalíptiques tan vives en l'època de March i, de l'altra, de la rotunditat fora de mida amb què el poeta manifesta la seva consciència d'amant únic enfront de la humanitat sencera. Joan Fuster comenta:

«En el cas que ell morís, aquesta possibilitat suprema d'amor —d'amar— desapareixeria definitivament[...]»¹⁹

16. L'expressió «ploure justícia» és bíblica, vegeu Is. 45, 8.
17. Vid. FABREGA (1994).

18. Afinar-se en ben amar és la pràctica del «fin'amors» o amor cortès de la tradició trobadoresca provençal.
19. 1959, p. 59.

És una de tantes citacions amb què ell dóna suport a la seva tesi sobre «la megalomania amorosa»²⁰ del poeta, una tesi que relativitza prudentment a l'hora de plantejar-se la qüestió de fins a quin punt aquestes dades permeten treure conclusions biogràfiques.²¹ Marie Claire Zimmermann, en canvi, veu en la comparança una confirmació de la seva tesi sobre les tendències nihilistes que corsecaven March:

«L'univers entier est à la mesure de l'être et sa totale destruction permet au poète de dire Yo au négatif.»²²

Tal vegada, emperò, no es tracta aquí, en aquest ús excèntric del gènere apocalíptic, ni d'una cosa ni de l'altra: ni de megalomania eròtica ni de nihilisme existencialista. L'escenografia còsmica entorn d'una destrucció molt poc reflectida del món, heretada del profetisme jueu (Is. 34, 4; Joel 2, 10; 3, 4; 4, 15), emmarca entre els apocalíptics, malgrat les angúnies que la perspectiva d'un judici diví els provocava, un missatge en el fons essencialment positiu i optimista: la supressió d'un món pervers i opressor dóna pas a la creació d'un «nou cel» i d'una «nova terra» (Is. 65, 17; 66, 22; 2 Pe. 3, 13; Apc. 21, 1). I aquesta era, sens dubte, la convicció d'un March, creient de l'edat mitjana, el qual deplora al poema 104, com ja he demostrat, la dilació inexplicable d'aquest esdeveniment sobrenatural salvífic que de cap manera podria interpretar com un símbol del no-res ontològic. Per altra banda, el desencís profund de March per tot el que es relaciona amb les expectatives apocalíptiques del seu temps fa que el poeta gosi servir-se d'unes imatges tan sacral i corprenedores com les dels apocalipsis, per a fer ressortir d'una manera provocativa i exorbitada el seu mestratge únic i insubstituïble en el gènere de l'amor cortès. Megalomania eròtica o simple estirabot irònic? Robert Archer insisteix sobre la utilitat del mitjà retòric de la ironia com a clau de lectura de l'obra ausiasmarquiana,²³ suggeriment que em sembla molt digne de consideració, sobretot si tenim present que les interpretacions al peu de la lletra també ofereixen un risc notable. A vegades s'exagera parlant del caràcter introvertit de March i de la seva activitat d'escriptor, com si la

seva producció poètica fos dirigida exclusivament a si mateix. El testimoni del marquès de Santillana²⁴ i l'autotestimoni de March²⁵ relativitzen aquestes hipòtesis. La deliciosa demanda del vell March a la jove dama Tecla de Borja (125), històricament prou coneguda,²⁶ d'acord amb els motlles retòrics de l'època, ens obre una esclatxa per a copsar quina fou l'actitud real del vell poeta enfront de les dones, o, almenys, enfront de certes dames, i qüestiona seriosament la tesi que:

«[...] la femme est absente de l'oeuvre d'Ausias March et l'objet (ou le sujet) du poème se confond avec le poète lui-même.»²⁷

A la difícil qüestió sobre quin podria ser el públic oient de March en la seva darrera etapa residencial a València, respon Archer, basant-se en el cant 111, amb la hipòtesi que es podria tractar d'un cercle en el qual predominessin les dames.²⁸ Si fos així, no fóra estrany imaginar-nos que el nostre poeta temés, tal vegada, que les seves subtils i detallades disquisicions escolàstiques sobre les diferents menes d'amor que exposa en el seu llarg poema 87 no haguessin cansat i distret el seu auditori femení i, en conseqüència, volgués guanyar altra vegada la seva atenció acabant amb l'estirabot irònic sobre el seu propi mestratge excepcional i que elles reaccionessin a la manera de Tecla de Borja, tot bellugant el cap i somrient irònicament, amb allò de «bon mossèn March»:

*«a vós remet los meus juïns,
qui sou de tots lo més entès». (125, 11-12)*

En fi, aquestes elucubracions no són més que una hipòtesi, sense més pretenions que les de demanar ser tingudes en consideració com les altres que les han precedides. Resumint, doncs, cal considerar el poema cristològic 72 com una sincera manifestació de les conviccions apocalíptiques de March que, com mostra el poema 104, no foren de gaire consistència, i que fins i tot li serviren per ironitzar en el 87 sobre el seu insubstituïble mestratge universal com a gran poeta de l'amor fi.

VALENTÍ FÀBREGA I ESCATLLAR

20. 1959, p. 56.

21. 1959, ps. 59-61 i 83.

22. 1975, p. 1.233.

23. 1989, ps. 36, 41, 47, 131, 155, 159 i 186.

24. «*Mosén Ausias March, el qual aún bive, es grand trobador e omne de asaz elevado sprítu.*» Vid. RIQUER (1980)², p. 484.

25. «jo, gran parlar; [...]» (55, 35).

26. Vid. FITA (1887), ps. 221-228.

27. ZIMMERMANN (1975), p. 1.230.

28. 1989, p. 186.

BIBLIOGRAFIA

- ARCHER, 1989 Robert ARCHER, *Ausiàs March: Cinquanta-vuit poemes* (Barcelona, Edicions 62, 1989).
- AURELL, 1992 Martin AURELL, *Eschatologie, spiritualité et politique dans la confédération catalano-aragonaise (1282-1412)*, «Cahiers de Fanjeaux», 27 (Centre de Fanjeaux, Éditions Privat, 1992).
- BOHIGAS, 1952 Pere BOHIGAS, *Ausiàs March: Poesies*, vol. 1, *Introducció* (Barcelona, Editorial Barcino, 1952).
- DELUMEAU, 1978 Jean DELUMEAU, *La peur en Occident (XIVe-XVIIIe siècles). Une cité assiégée* (Paris, Librairie Arthème Fayard, 1978).
- FABREGA, 1994 Valentí FABREGA I ESCATLLAR, *Ja veig estar a Déu ple de rialles (113, 171): Déu en la poesia d'Ausiàs March*, dins *De orbis Hispani linguis litteris historia moribus, Festschrift für Dietrich Briesemeister I 353-371* (Frankfurt/M, Domus Editoria Europea, 1994).
- FERRATÉ, 1972 Joan FERRATÉ, *Les poesies d'Ausiàs March*, introducció i text revisat (Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1972).
- FERRER, 1693 Vicent FERRER, *Opera Omnia*, I (Valentiae, Aedibus Archiepiscopalis Iohannis Thoma de Rocaberti, 1693).
- FERRER, 1971 1988 *Sermons*, vol. I-VI (Barcelona, Editorial Barcino, 1971 [=1932]-1988).
- FITA, 1887 Fidel FITA, *Tecla de Borja*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», X (1887), ps. 221-227.
- FUSTER, 1959 Joan FUSTER, *Ausiàs March, el ben enamorat*, «Revista Valenciana de Filologia», 6 (1959), ps. 55-83.
- MILÀ I FONTANALS, 1865 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Resenya històrica y crítica dels antics poetes catalans*, «Jochs Florals de Barcelona», 14, ps. 115-200 (Barcelona, Estampa de la Renaxensa, 1865).
- PAGÈS, 1907 Amédée PAGÈS, *Étude sur la chronologie des poésies d'Auzias March*, «Romania», 36 (1907), ps. 203-223 (Paris, Librairie ancienne Honoré Champion Éditeur, 1907).
- PAGÈS, 1925 *Commentaire des poésies d'Auzias March* «Bibliothèque de l'École des Hautes Études», 247 (Paris, Champion, 1925).
- POU I MARTÍ, 1930 José María POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, (Vic, Editorial Seráfica = Facsímil, Edición Colegio Cardenal Cisneros, Madrid, 1991).
- RIQUER, COMAS & MOLAS, 1980 Martí de RIQUER / Antoni COMAS / Joaquim MOLAS, *Història de la literatura catalana 2* (Barcelona, Ariel, 1980²).
- VICENS VIVES, 1972 J. VICENS VIVES, *Historia de España y América social y económica*, vol. II (Barcelona, Libros Vicens-bolsillo, Editorial Vicens Vives, 1972).
- ZIMMERMANN, 1975 Marie-Claire ZIMMERMANN, *Ausiàs March dans le poème: Divergences et convergences du yo*, dins *Mélanges à la mémoire d'André Joucla-Ruau*, II 1223-1235 (Éditions de l'Université de Provence, 1975).

Mário de Sá-Carneiro a Barcelona: contactes entre intel·lectuals catalans i portuguesos l'any 1914,¹ per Víctor Martínez-Gil

1. Mário de Sá-Carneiro i Fernando Pessoa: correspondència barcelonina

L'octubre de 1912, Mário de Sá-Carneiro va abandonar Lisboa per instal·lar-se a París. Tot just arribat, el dia 20 d'aquell mes, va escriure una primera carta al seu amic Fernando Pessoa; s'iniciava així una relació epistolar abundant i complexa que només s'interrumpirà l'abril de 1916, tres anys i mig des-

prés, arran del suïcidi de Mário de Sá-Carneiro en un hotel parisenc.² La correspondència es va mantenir a través de les anades i vingudes de Sá-Carneiro entre París i Lisboa al llarg d'aquells anys i, de fet, permet resseguir-les en gran mesura. Dissortadament, per a nosaltres es tracta d'un diàleg pràcticament unidireccional: llevat d'algun exemple escadusser, les cartes enviades per Fernando Pessoa s'han perdut irremissiblement.³

1. Aquest treball ha rebut un ajut de la DGICYT núm. PB94-0710.

2. Les cartes de Mário de Sá-Carneiro a Fernando Pessoa han estat publicades a: MARIO DE SÁ-CARNEIRO, *Cartas a Fernando Pessoa*, 2 vols. (Lisboa 1958, vol. I, introducció d'Urbano Tavares Rodrigues, apèndix i notes d'Helena Cidade Moura, i 1959, vol. II, apèndix i notes d'Helena Cidade Moura), i a: Arnaldo SARAIVA, *Correspondência inédita de Mário de Sá-Carneiro a Fernando Pessoa* (Porto 1980). L'edició d'Àtica reuneix cent catorze cartes i la d'Arnaldo

Saraiva, que també inclou postals i telegrams, arriba a aplegar cent dos textos epistolars més.

3. Cf. João GASPAR SIMÕES, *Vida e obra de Fernando Pessoa* (Lisboa 1987, 5ª edició), ps. 28-29. Segons sembla, els amics de Sá-Carneiro van deixar aquestes cartes, junt amb altres efectes personals del poeta, en una maleta que va quedar com a dipòsit a l'hotel on es va suïcidar. Anys més tard, el pare del poeta va aconseguir localitzar la maleta, però només hi va trobar roba. S'han conservat, tanmateix, dues de les cartes de Pessoa, a més a més d'una carta incompleta